

İLÂHÎ HİTAP - KOLEKTİF ALT ŞUUR İLİŞKİSİ¹

THE RELATIONSHIP OF THE DIVINE ADDRESS AND THE COLLECTIVE SUBCONSCIOUS

Dr. Mazhar DÜNDAR

İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmeni mazhardu@hotmail.com

Fethi DEMİR

İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmeni demirfethi4@gmail.com

ÖZET

İlâhî hitap, hem muhteva hem de iletişim biçimi olarak duyular ötesi, metafizik bir nitelik arz etmektedir. Bu sebeple Yüce Allah, hitabını insanlar arasından seçtiği peygamberler aracılığıyla ulaştırmıştır. Vahiy kelimesi; kalbe bir şeyi ilka etmek, ilhamda bulunmak, emir vermek, gizlice fisildamak ve telkinde bulunmak gibi manalara gelmektedir. Bu kelime, kavramsal olarak, şuurlu ve bilgi yoğunluklu bir hitap sürecidir. Bilgi ve emir aktarımı, bilişsel bir transfer olgusudur.

Kolektif alt-şuur ise, İlâhî hitabın mahiyetini açıklamaya yönelik oldukça modern bir yaklaşım tarzıdır. Watt'a göre İlâhî hitap, Tanrı ile peygamberler arasındaki bir irtibat hadisesi olup, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet gibi üç Tanrısal dinin temelini oluşturan bir unsur mahiyetindedir. Bununla beraber Watt, farklı bir yaklaşım sergilemekte ve İlâhî hitabın inzalını modern bir anlayışla açıklamaya çalışmaktadır. Yani ona göre üç büyük İlâhî dinin vahiy tecrübeleri, kolektif alt-şuurdan kaynaklanmaktadır. Peygamberler yaşamış oldukları tecrübeler neticesinde, bazı sözleri kalplerinde veya şuurlarında duymuşlardır. Modern düşünce, bu ifadelerin, peygamberlerin şuurlarına veya kalplerine ulaşmasını kolektif alt-şuur vesilesiyle izah etmeye çalışır. Yani kolektif alt-şuur fikrinde, yaratıcı bir unsurun varlığı kabul edilmekte ancak bu yaratıcı unsur, kolektif alt-şuuru İlâhî hitabın kaynağı kılmaktadır.

İlâhî hitap tecellilerinin, toplumun taleplerini, beklenti ve ihtiyaçlarını, değişim ve gelişimlerini dikkate aldığını söyleyebiliriz. Toplumun gücünü, fizyolojisini, kültürünü, dikkate alarak, aracı melek vasıtasıyla peygamberlere bildirilmektedir. Ancak vahiy hadisesi İlâhî bir etkinliktir. O halde İlâhî hitabın muhtevalarını, kolektif alt-şuurdan şuur seviyesine yükselen bilgiler olarak görmek pek isabetli değildir.

Anahtar Kelimeler: İlahi Hitap, Ruh, Vahiy, Kolektif Alt Şuur.

ABSTRACT

The divine address is a metaphysical quality that is beyond the senses, both as content and as a form of communication. For this reason, Allah Almighty has delivered his address through the prophets chosen among the people. The word Revelation; It is meant to give something to the heart, inspire, give orders, secretly whisper and suggest. This word, conceptually, is an appeal process that is conscious and knowledge-intensive.

The collective subconscious is a very modern approach to explaining the nature of the Divine address. According to Watts, the Divine address is a connection between God and the prophets and constitutes the basis of three divine religions such as Judaism, Christianity and Islam. However, Watt takes a different approach and tries to explain the descent of the Divine address in a modern way. In other words, the revelation experiences of the three great Divine religions, for him, stem from the collective subconscious. As a result of their experiences, the prophets heard some words in their hearts or consciousness. Modern thought tries to explain the access of these expressions to the consciousness or the hearts of the prophets on the occasion of collective subconsciousness. In other words, in the idea of collective subconsciousness, the existence of a creative element is accepted, but this creative element makes collective subconsciousness the source of the Divine address.

We can say that divine addressing manifestations take into account the demands, expectations and needs of the society, their change and development. Taking into account the power, physiology, and culture of society, it is communicated to the prophets through the intermediary angel. However, the revelation incident is a divine activity. Therefore, it is not right to see the contents of the Divine address as information that rises from the collective sub-consciousness to the level of

¹ Bu makale 5-8 Eylül 2019 tarihinde Erzurum'da düzenlenen "4. International Congress On Social Sciences" kongresinde sözlü olarak sunulan aynı isimli tebliğin genişletilmiş halidir.

consciousness. In this report, the relationship between divine address and collective subconsciousness will be discussed and evaluated.

Keywords: Divine Address, Spirit, Revelation, Collective Subconsciousness.

1. GİRİŞ

Yüce Allah, evreni ve insanı yarattıktan sonra sahihsiz bırakmamıştır. Bu nedenle kendi yüce hakikatine delâlet eden kozmik varlıkları yaratmakla kalmamış, beşere sözlü hitabını da bildirmiştir. Bu vesile ile insanoğlu, yaratılışının gayesini kavramış ve nihayetinde manevî âlemlerle sıkı bir ilişkide bulunması gereğini anlamıştır.

İnsanın, kendi aklıyla ve bilimin verileriyle İlâhî hitabın muhtevasının konularını idrak etmesi mümkün değildir. Çünkü İlâhî hitap, hem muhteva hem de iletişim şekliyle metafizik bir nitelik arz etmektedir. Bu sebeptendir ki Yüce Allah, hitabını peygamberler aracılığıyla ulaştırmıştır. İnsanlar da bu hitabı değiştirdiklerinde Yüce Allah, yine peygamberleri aracılığıyla yeni bildirimlerde bulunmuştur. Bu durum böylece devam etmiş ve Kur'an'ın indirilişiyle sona ermiştir.

İlâhî hitabın kaynağı Yüce Allah'tır. Bu hitabın hedefi ise, insanın dünyada ve ahirette mutlu olmasıdır. Dolayısıyla tarih boyunca gönderilen peygamberlere yapılan hitabın esası değişmemiştir. Ancak toplumdaki değişim, gelişim ve ihtiyaçlarına göre bazı hususlarda değişiklikler olmuştur.

2. VAHİY VE ANLAMI

İki kişi arasında gizli ve süratli bir şekilde gerçekleşen sözlü veya sözsüz iletişim olayına “vahy” denir. Özellikle de Yüce Allah'ın kendi peygamberleriyle ve dostlarıyla olan hitap şekillerine verilen addır.² “Vahy” kelimesi; bir kimsenin kalbine bir hususu ilka etmek, ilhamda bulunmak; emir vermek, gizli bir şekilde fısıldamak, telkinde bulunmak, zihne bazı vesvese ve şüpheler vermek, tabiat kanunları koymak gibi manalara gelmektedir.³ “Vahy” sözcüğünün manasını; bir şeyin bildirimini hızlı ve gizli bir şekilde yapılması⁴ şeklinde toparlamak mümkündür.

Kelime olarak farklı manalara gelen vahyin terim manasında ise, sözlük anlamına göre sadece vahyeden ve vahyi alan varlıklar açısından bir anlam daralması söz konusudur.⁵ Âlimler tarafından genelde: “Allah Teâlâ'nın, peygamberlerinden birine/peygamberin kalbine inen kelâmıdır” şeklinde tanımlanmıştır.⁶

Bu tariflerden de anlaşıldığı üzere “vahy”; Yüce Allah'ın dilediği mesajlarını peygamberlerine gizli ve süratli olarak bildirmesi veya dilediği kimselere mesajlarını, özel bir biçimde iletilmesidir. Böylelikle “vahy”in genel olarak, Allah ile peygamberleri arasında meydana gelen bir hitap olgusu olarak tanımlandığını söyleyebiliriz.

Lügat olarak; bir bilginin, bir mesajın son derece hızlı ve gizli bir biçimde bildirilmesi anlamına gelen “vahy” kelimesi, kavramsal olarak; şuurlu ve bilgi yoğunluklu bir hitap sürecidir. Bilgi ve emir aktarımı, bilişsel bir transfer olgusudur. Bu özgün hitap süreci, İlâhî iradenin bir yansımasıdır.⁷

3. İNSANLARIN İHTİYAÇ VE BEKLENTİLERİ

İlâhî hitabın gayesi insanların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamaktır. Hitabın içeriği evrensel olmakla birlikte, muhatap alınan toplumun ihtiyaçlarını, beklentilerini ve kültürel durumlarını dikkate almıştır. Mesela, İlâhî hitapta cennet, susuzluk ortamında yaşayan bedevî Arapların

² Râğîb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garibi'l- Kur'an*, Dâru'l Marife, Beyrut, trs. 515.

³ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, trs. XV, 379; Feyrûzâbâdî, Ebû Tâhîr Muhammed b. Yakûb, *Kâmûsu'l-Muht*, Dar'ul-Hadis, Kahire, 2008, 1737.

⁴ Zebîdî, Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed el-Huseynî el-Vastî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs. XL, 169; Reşit Rıza, Muhammed, *Muhammedî Vahy*, Fecr Yay. Ankara, 1991, 20; İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, Kevser Yay. Ankara, trs.144.

⁵ Abduh, Muhammed, *Tevhid Risalesi*, Çev. Sabri Hizmetli, Fecr Yay. Ankara, 1986, 162.

⁶ Cürçânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Kitâbu'l-Tarifât*, İstanbul, 1318, 40; İbn Hacer, el-Askalânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Kahire, 1978, I, 27; Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998, I, 15.

⁷ Kılıç, Recep, *Modern Batı Düşüncesinde Vahy*, Ankara, 2002, 33.

taleplerini karşılar ve onları tatmin eder bir şekilde nitelendirilmiş,⁸ cennetteki nimetler, onların bildikleri türlerle açıklanmıştır.⁹ Ancak, Kur'an elbette muhatap aldığı toplumun ihtiyaç, beklenti ve kültür seviyelerini dikkate almış ve anlayacakları dilden hitap etmiştir. Fakat Kur'an'ın evrensel olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. Nitekim Kur'an'daki cennet nimetleri ve tasvirleri, ilk muhatapların hoşuna gittiği kadar, tüm insanların hoşuna gidecek ve onları cezbedecek mahiyettedir. Aynı zamanda evrensel bir karakter taşımaktadır.

Yüce Allah Kur'an'da cenneti şöyle tasvir etmektedir: “*Müttakîlere vâdolunan cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Rablerinden de bağışlama vardır. Hiç bu, ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?*”¹⁰

Bazı müfessirler, cennet gibi gaybî meselelerin, insanların bildiği türden bazı benzetmelerle dile getirilmesini, onların anlamalarına yönelik bir anlatım tarzı olarak kabul etmişlerdir.¹¹ İbn Abbas, dünyadaki nimetlerle cennette tasvir edilen nimetler arasında sadece bir isim benzerliği olduğunu ifade etmektedir.¹² Yine Zemaşerî'ye göre, gaybî haberler, bildiklerimize benzetilerek anlatılmıştır.¹³ Cennet nimetleri, bildiğimiz nimetler türünden anlatılsa bile, aslında o nimetler mahiyet itibarıyla algılarımızın dışındadır. Dolayısıyla böyle bir anlatım tarzıyla gaybî âleme ait unsurlar, temsilî bir yolla idrakimize yaklaştırılmış ve anlaşılır kılınmıştır.

Yine İlahî hitabın muhtevası, indiği toplumun tabiat anlayışını da dikkate almıştır. Bedevî Arapların kozmik âlem hakkında kabul etmiş oldukları sade ve basit bilgilerinin etkilerini, temsilî anlatımlarla Kur'an'da bulmak mümkündür. Mesela Kuran'da; “*O, yeri sizin için döşek yaptı*”;¹⁴ “*Onları sarsmasın diye yere de sabit dağlar yerleştirdik*”;¹⁵ “*Gökyüzünü de korunmuş bir tavan yaptık*”¹⁶ buyurulmuştur. Bütün bunlar, o dönemki Arapların genel dünya görüşleriyle örtüşen bilgilerdir. Kur'an'ın ilk muhatapları bu ayetleri kendi dünya görüşleri çerçevesinde anlıyorlardı. Aynı şekilde günümüz insanı da söz konusu ayetleri, asrımızın müspet ilimleri çerçevesinde farklı şekilde anlayabilmektedir. Demek oluyor ki İlahî hitap, ilk muhatapların anlayacağı düzeyde onlara hitap etmiş ve onları tatmin etmişken, aynı ifadeler bugün için de doğru ve geçerlidir. Bu da İlahî hitabın, her dönem için anlaşılır olduğunu, toplumun dinamik ve canlı olması gibi, Kur'an'ın da mana potansiyeli bakımından zengin ve canlı olduğunu göstermektedir. Bunu, İlahî hitabın bir karakteristiği olarak görebiliriz.

Mesela: “*Allah, gökleri görebileceğiniz direkler olmaksızın yarattı*”¹⁷ ayetini, ilk muhataplar, Yüce Allah'ın kudretine havale ederek izah etmeye çalışmışlardır. Oysa günümüzde müspet ilimlerin verilerinden faydalanılarak, göklerin direksiz olarak yaratılması, “*itme-çekme*” kanunu şeklinde izah edilmiştir.¹⁸ Çünkü gök cisimlerinin her biri kendi yörüngesinde hareket ettiği halde bir çarpışma veya Allah'ın takdir ettiği ölçünün dışına çıkarak daha fazla yaklaşmaları veya uzaklaşmaları söz konusu değildir. Bu denge, İlahî kevnî hitap olan “*itme-çekme*” kanunu ile sağlanmıştır.

Yine: “*Allah, her kimi doğruya erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sikar*”¹⁹ ayetinde, hidayete ermenin kâfir

⁸ Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, İrfan Yay. Çev. Sâlih Tuğ, İstanbul, 1993, II, 725-726.

⁹ Bkz. Şâtîbî, Ebû İshâk İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât fi Usûli's-Şerîa*, trc. Mehmet Erdoğan, İz Yay. İstanbul, 2016 II, 76.

¹⁰ Muhammed, 47/15.

¹¹ Bkz. Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam ve Arkadaşları, Azim Dağıtım, İstanbul, 2014VII, 139-140; Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Dâru's-Şuruk, Beyrut, 2003, VI, 3291; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş. İstanbul, 1988X, 248.

¹² İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Te'vilü Müşkîli'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2014, 80.

¹³ Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*, el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme, Mısır, IV, 243-244.

¹⁴ Bakara, 2/22.

¹⁵ Enbiya, 21/31.

¹⁶ Enbiya, 21/32.

¹⁷ Lokman, 31/10; bkz. Ra'd, 13/2.

¹⁸ Bkz. Ateş, Süleyman, *Çağdaş Tefsir*, IV, 452; Kırcı, Celal, *Kur'an-ı Kerim ve Modern Bilimler*, Mârifet Yay. İstanbul, 1982, 143-144.

¹⁹ En'am, 6/125.

için göğe çıkmak gibi imkânsız bir durum olduğu şeklinde itikadî olarak açıklanmış;²⁰ oysa günümüzde bu durumun aynı zamanda bir tabiat kanuna da işaret ettiği ve yükseğe çıkıldıkça hava basıncının düşmesinden dolayı nefes almanın zorlaştığı şeklinde izah edilmiştir.²¹

Yukarıdaki ayetlerden ve yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere, Kur'an'ın ilk muhataplarının kozmik olaylarla ilgili ayetlere, günümüzde anlaşılan manaları verme imkânları olmamıştır. Bununla beraber, söz konusu ayetleri anlamada da herhangi bir sıkıntı çekmemişlerdir. Zira bu tarz ayetleri Yüce Allah'ın kudretiyle açıklayıp inanmakla yetinmişlerdir.

4. İLÂHÎ HİTAP KÜLTÜR İLİŞKİSİ

İlâhî hitabın maksadı, insanlar arasında adaleti sağlamak, onlara dünya ve ahirette mutlu olmanın yollarını göstermektir. Eğer bu mutluluk, insanlar tarafından benimsenip âdet haline getirilen ve akliselim sahipleri tarafından da doğru kabul edilen örflerle ilgili ise, elbette ki İlâhî hitabın onları dikkate almaması, insanları bazı hususlarda çeşitli sıkıntılara sokabilirdi. Bu sebeptendir ki Yüce Allah, insanların maslahatlarını gözeterek, onların uyguladıkları birtakım örf ve âdetleri, ya olduğu gibi almış ya da bazı yeni düzenlemelere tabi tutmak suretiyle, uyulması gereken birer hüküm haline getirmiştir. Buna karşın, insanlara zarar veren hususlara yol açan gelenekleri de kaldırmıştır. Mesela İlâhî hitap, Cahiliye dönemindeki kısas uygulamasında, hataen öldürmelerde kısası tatbik etmelerini kaldırmış;²² yerine diyet uygulamasını getirmiş²³ ve kısasın uygulanabilmesi için kasıt şartını getirmiştir.²⁴ Yine, suçun şahsiliği hükmünü getirmek suretiyle, Cahiliye döneminde uygulanan, suçlunun yakınlarını cezalandırma şeklindeki âdetlerini ortadan kaldırmıştır.²⁵ Böylelikle İslâm, İlâhî adalet ve hakkaniyet ölçüleri çerçevesinde, Cahiliye devrindeki uygulamalardan bazılarını tamamen kaldırmış, bir kısmını da yeniden düzenlemiştir.

İlâhî hitap, çoğu zaman toplumu yönlendirerek belli bir hedefe doğru götürürken, bazen de onların kültür yapısını, örf ve adetlerini, fiziksel ve ruhsal durumlarını, beklenti ve ihtiyaçlarını dikkate almıştır: *“Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık. Bu, zulümleri yüzünden onlara verdiğimiz cezadır. Biz elbette doğru söyleyeniz.”*²⁶ Yahudilere haram kılınan tırnaklı hayvanların etleri Müslümanlara helal kılınmıştır. Bu hayvanlar daha önce Yahudilere de helal iken onlar tefecilik yaptıkları, fakir insanları ezdikleri ve birtakım kuruntulara kaydıkları için daha önce kendilerine helal olan bazı şeyler onlara haram kılınmıştır. Yahudilerin bu istekleri yaygınlaşınca, Yüce Allah da -ceza olarak- daha evvel helal olan bazı şeyleri onlara haram kılmıştır.²⁷

Yukarıdaki açıklamalardan, İlâhî hitabın toplumun yaşantısını, örf ve âdetlerini dikkate aldığı, toplum içinde yerleşmiş olan doğru şeyleri pekiştirerek desteklediği ve hatalı hususları da değiştirmek ve ıslah etmek suretiyle düzenlemelerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

5. KOLEKTİF ALT-ŞUUR

Kolektif alt-şuur, İlâhî hitabın mahiyetini açıklamaya yönelik oldukça modern bir yaklaşım tarzıdır. Bu görüş, aslında Jung'a ait olmakla birlikte²⁸ bir Hristiyan İlahiyatçısı olan W. Montgomery Watt (ö. 2006) tarafından yeni bir anlayışla ele alınmış ve bazı uygulamalarla İlâhî hitaba kaynak olarak gösterilmiştir. Watt'a göre İlâhî hitap, İlâhî bir etkinlik şekli olarak, Tanrı'nın beşer ile iletişim kurma hadisesidir. İlâhî hitap, Tanrı ile peygamberler arasındaki bir irtibat hadisesi olup, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet gibi üç Tanrısal dinin temelini oluşturan bir unsur

²⁰ Râzî, Fahrüddin, Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîrül-Kebîr*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Tahran, trs, XIII, 193.

²¹ Ateş, Süleyman, *Çağdaş Tefsîr*, III, 233-234.

²² Bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, Menakibu'l Ensar, 26.

²³ Bkz. Nisa, 4/92.

²⁴ Bkz. Nisa, 4/92.

²⁵ Bkz. En'am, 6/164; Fâtır, 35/18; İsrâ, 17/18.

²⁶ En'am, 6/146.

²⁷ Ateş, Süleyman, *Çağdaş Tefsîr*, III, 247.

²⁸ Ülken, Hilmi Ziya, *Din Sosyolojisi*, İÜEF Yay. İstanbul, 1943, 27.

mahiyetindedir.²⁹ Ona göre İlâhî hitap, beşerin aşkınlık alanı hususunda malumat edinebilmesinin kaynağı olup, peygamberlerin aracı olmalarıyla diğerlerine ulaştırılır. Böylesi bir malumat öncelikle bu güzide şahsiyetlere gelir ve bunlar aracılığıyla da tüm insanlara aktarılır.³⁰ İlâhî hitabın geliş biçimleri, peygamberlerin İlâhî hakikatlerin inzalını yaşadıkları çeşitli yollar olarak tanımlanabilir. Bu yollar görme, işitme, her ikisi veya bunlar dışında kalbe ilkâ şeklinde olabilir.³¹ Bununla beraber Watt, Müslüman filozofların görüşlerinden farklı bir yaklaşım sergilemekte ve İlâhî hitabın inzalını modern bir anlayışla açıklamaya çalışmaktadır.

Watt, insanlığın müspet ilimler sahasında kat ettiği başarı ve tecrübeyi temel alarak, yine aşkınlık alanı hususunda edinilen bilgileri de ilk etapta beşere ait tecrübeler olarak kabul etmektedir. Peygamberlerin yaşamış oldukları tecrübelerin hususiyetlerinden bir tanesi, birtakım ifadeleri kalplerinde ya da şuurlarında duymuş olmalarıdır. Yeni anlayış, bu ifadelerin, peygamberlerin şuurlarına veya kalplerine erişmesini kolektif alt-şuur vesilesiyle izah etmeye çalışır.³² Fakat bunlar, peygamberlerin kendi bilinçlerinin, ya da alt-şuurun tezahürü değildir. Watt'a göre, kolektif alt-şuurdan ortaya çıkanlar, kaynağını aşkın varlık ve hayattan alırlar. Bu da İlâhî hitabın kaynağının Tanrı olduğunu gösterir.³³

Watt, kolektif alt-şuur görüşünün meşhur psikolog Jung'a ait olduğunu ifade etmektedir. Jung'a göre, hem bireylerin rüya ve hayal dünyalarında, hem de toplumda yer edinen mitoslarda şuur altından şuur üstüne çıkan şeyler, insanî icraatların temelini oluşturan "*libido*"dan ya da hayat enerjisinden sudur bulmaktadır. Bireydeki "*libido*", bir kısmı bireyin kendine özgü bir niteliği, bir kısmı da yaşamış olduğu toplum arasında yaşanan ortak bir vasıf olmaktadır. Jung, "*libido*"nun diğer insanlarla yaşanan ortak bölümüne kolektif alt-şuur (maşerî vicdan) ismini vermektedir. O'na göre, dinî görüşlerin ekserisi, kolektif alt-şuurdan şuur düzeyine yükselen unsurlardır.³⁴ Yani Jung'a göre dinî şuurun kaynağı, "*Libido*" adını verdiği hayat enerjisi olmaktadır. Bu enerji hem bireysel hem de toplumsal olabilmektedir. İşte dinî fikirlere kaynak olarak, bu kolektif alt-şuurdan şuur seviyesine çıkan düşünceleri görmektedir. Watt ise, Jung'un bu görüşüne katılmakla birlikte, dinin Tanrısal boyutunu göz ardı etmemektedir.

Watt'a göre üç büyük İlâhî dinin vahiy tecrübeleri, kolektif alt-şuurdan kaynaklanmaktadır. O'na göre Tanrı'nın, kolektif alt-şuur vasıtasıyla faaliyette bulunup bulunmadığını onaylamak, mü'min bir kimsenin kendisiyle alakalı bir durumdur. Nasıl ki Tanrı, günlük olarak insanlara rızık veriyor ve bunu birtakım araçlar vasıtasıyla sağlıyorsa, mümin kişi de bu aracı unsurları reddetmeden kendisine verilen rızık Tanrı tarafından verildiğine inanıyorsa, tüm mahlûkatın aşkın kaynağı olan Tanrı'nın, kolektif alt-şuur vesilesiyle icraatta bulunduğunu ifade etmek ciddi bir sorun teşkil etmeyecektir.³⁵ Yani kolektif alt-şuur fikrinde yaratıcı bir unsurun varlığı kabul edilmekte ve bu yaratıcı unsur, kolektif alt-şuuru İlâhî hitabın kaynağı kılmaktadır.

Hayat enerjisi de, insana yaşam veren bir ilke durumundadır. Anne rahmindeki embriyonun gelişimine sebep olan ve bebeğin fitrî kabiliyetlerinin ortaya çıkmasına vesile olan da bu enerji olmaktadır. Bazı hususiyetlerden dolayı fert ya da toplum için hayat sıkıcı hale gelirse, bazı insanlarda farklı ve yeni muhtevalar, görüşler, alt şuurdan üst şuur düzeyine çıkmış olur. Bu fikirler, kolektif alt-şuurdan kaynaklandığı ve bireyin kendi özel dünyasını yansıtmadığı müddetçe, toplum tarafından olumlu karşılanabilir ve bu vesile ile yeni bir dinî oluşum ortaya çıkabilir.³⁶ Yani, dinî fikirlerin çoğu, bu şekilde ortaya çıkan düşüncelerdir.

Kolektif alt-şuurdan kaynaklanan fikirlerin, içlerindeki yeniliklere rağmen geçmişten tamamıyla kopup gelmemekte, mevcudun bir devamı olarak kendilerini gösterirler. Dolayısıyla peygamberler

²⁹ Watt, W. Montgomery, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, çev. Mehmet Aydın, Hülbe Yay. Ankara, 1982, 24.

³⁰ Watt, W. Montgomery, *İslâm Nedir*, çev. Elif Rıza, Birleşik Yay. İstanbul, 1993, 284.

³¹ Watt, W. Montgomery, *Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık*, çev. Turan Koç, İz Yay. İstanbul, 1991, 97.

³² Watt, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, 148-149.

³³ Watt, *İslâm Nedir*, 284.

³⁴ Watt, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, 149.

³⁵ Watt, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, 149-151.

³⁶ Watt, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, 152.

aracılığıyla kolektif alt-şuurdan sudur eden bu fikirler, önceleri var olan ve toplum tarafından benimsenmiş fikirlerin genişletilmiş, düzeltilmiş ve kısmen de yenilenmiş halidir. Bu yeni fikirlerin ortaya çıkması gereklidir.

Watt'a göre şuur-altı, beşere hitap ettiğinde her daim şuur-üstündeki unsurların lisanını kullanmaktadır.³⁷ Aynı şekilde Fazlurrahman'ın vahyin mahiyetini açıklarken: "*Bir ses hayatın ta derinliklerinden haykırır ve şuur seviyesine çıkıp açık ifadesini bulmak için peygamberin zihni üzerinde güçlü bir etki yapar*"³⁸ şeklindeki söyleminin Watt'ın bu fikriyle örtüştüğü ifade edilebilir.

Watt'a göre, İlâhî hitabın kolektif alt-şuurdan geldiği fikrinin, ilk etapta mütedeyyin insanlara rahatsız edici gelebilir ancak bu fikrin gelenekleşmiş din anlayışıyla da uzlaştırılabileceği kanaatinde. Hatta O'na göre bu fikir, teizmle hiçbir yönüyle ters düşmemektedir.³⁹ Yine O'na göre, İlâhî hitabın peygamberlere inzal biçimleri bir gizem olarak durmaktadır. Bu hususta iki temel nokta üzerinde durmaktadır: Birincisi, İlâhî hitap hakikatinde inisiyatifi elinde tutan Tanrı'dır. İkincisi, Peygamberin şuurundaki ifadelerin şekil ve kalıbı Tanrı'dan gelen hakikati ifade eder.⁴⁰

İlâhî hitabın kaynağı konusunda, Yung da tıpkı Durkheim gibi, toplum vicdanına işaret etmektedir. Buna göre insanlar, İlâhî hitaba inanmak ve tapınmakla, bir taraftan kendi kendilerine, diğer taraftan da kendi oluşturdukları topluma tapınmış olmaktadır.⁴¹ Çünkü toplum şuurundan çıkan ve ferdi şuura nüfuz ederek orada yerleşme kabiliyeti gösteren İlâhî hitabın muhtevaları, neticede kolektif bir inanç sistemi ortaya çıkarmış olmaktadır.

6. SONUÇ

Vahiy hadisesi İlâhî bir etkinliktir. Yani İlâhî hitabı, kolektif alt-şuurdan, şuur seviyesine yükselen bir etkinlik olarak algılamak pek doğru sayılmaz. Çünkü İlâhî hitap, İlâhî iradenin peygamberlerle tecelli eden bir yansımasıdır.

İlâhî hitap tecellilerinin, toplumun taleplerini, beklenti ve ihtiyaçlarını, değişim ve gelişimlerini dikkate aldığını söyleyebiliriz. Başka bir ifade ile İlâhî hitap, emri vaki, tepeden inme değil; toplumun gücünü, fizyolojisini, kültürünü, dikkate alarak, aracı melek vasıtasıyla peygamberlere bildirilmektedir. Bu hitapta bulunulurken, ne peygamberlerin, ne de muhatap alınan toplumların iradelerinin bu hitaba herhangi bir şekilde müdahale etmesine imkân verilmemiştir.

O halde İlâhî hitabın muhtevalarını, kolektif alt-şuurdan şuur seviyesine yükselen bilgiler olarak görmek, İlâhî hitap hadisesini asıl kaynağında uzaklaştırıp beşerî bir etkinlik haline getirir ki bu da pek isabetli değildir.

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed, *Tevhid Risalesi*, Çev. Sabri Hizmetli, Fecr Yay. Ankara, 1986.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş. İstanbul, 1988.

Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l- Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l- Buhârî*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Kitâbu't-Tarifât*, İstanbul, 1318.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam ve Arkadaşları, Azim Dağıtım, İstanbul, 2014.

Fazlurrahman (ö.1988), *İslâm*, trc. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, Selçuk Yay. Ankara, 1996.

³⁷ Watt, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, 153.

³⁸ Fazlurrahman, *İslâm*, trc. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, Selçuk Yay. Ankara, 1996, 41.

³⁹ Watt, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, 154.

⁴⁰ Watt, *Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık*, 97.

⁴¹ Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Kayseri, 1993, 105.

Feyrûzâbâdî, Ebû Tâhîr Muhammed b. Yakûb, *Kâmûsu'l-Muhit*, Dar'ul-Hadis, Kahire, 2008.

Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Kayseri, 1993.

Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, İrfan Yay. Çev. Sâlih Tuğ, İstanbul, 1993.

İbn Hacer, el-Askalânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l- Buhârî*, Kahire, 1978.

İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2014.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, trs.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, Kevser Yay. Ankara, trs.

Kılıç, Recep, *Modern Batı Düşüncesinde Vahy*, Ankara, 2002.

Kırca, Celal, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Bilimler*, Mârifet Yay. İstanbul, 1982.

Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şuruk, Beyrut, 2003.

Râğîb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l- Kur'ân*, Dâru'l-Marife, Beyrut, trs.

Râzî, Fahrüddîn, Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Tahran, trs.

Reşit Rıza, Muhammed, *Muhammedî Vahy*, Fecr Yay. Ankara, 1991.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şeriâ*, trc. Mehmet Erdoğan, İz Yay. İstanbul, 2016.

Ülken, Hilmi Ziya, *Din Sosyolojisi*, İÜEF Yay. İstanbul, 1943

Watt, W. Montgomery (ö. 2006), *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, çev. Mehmet Aydın, Hülbe Yay. Ankara, 1982.

Watt, W. Montgomery (ö. 2006), *Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık*, çev. Turan Koç, İz Yay. İstanbul, 1991.

Watt, W. Montgomery (ö. 2006), *İslâm Nedir*, çev. Elif Rıza, Birleşik Yay. İstanbul, 1993.

Zebîdî, Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed el-Huseynî el-Vasîtî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. Beyrut, trs.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, Mısır, trs.